

# Orta Aziya ugradylan baş osmanly jansyzy

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Orta Aziya ugradylan baş osmanly jansyzy ORTA ASYA'DA BEŞ OSMANLI AJANI

Osmanlının son döneminde İttihat ve Terakki lideri Enver Paşa'nın Orta Asya'ya gizli görev ile gönderilen beş ajanın bölgede köşeye sıkınca soluğu aldıkları Şanghay'da yaşadıkları yer, bugün şehrin en güzel noktalarından birine dönüşmek üzere.

Günümüzde çok uluslu beynelmilel şirketlerin üs olarak seçtikleri, küresel rekabetin nabzının attığı Çin'in Şanghay kenti, bundan bir asır evvel balıkçı köyüken de zamanın devletlerinin rekabet alanlarından biriydi. Asırlardır Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyalara saldıran Batılı devletler, bir yandan da yeni sömürgeler arıyordu ve o dönem Asya'nın en kilit noktasındaki liman kenti Şanghay, Batılı devletlerin yeni gözdesi haline gelmişti. Şanghay için rekabet başlamıştı.

Çin'in bir asır evvel de önemli kentlerinden olan Şanghay Batı ülkeleri tarafından işgal edildiği dönemde bölge bölge parsellenmiş ve her ülke kendi imtiyazlı alanını oluşturarak, kendi kanunlarının işlediği semtler kurmuştu. Aynı dönemde Orta Asya'da da Rusya ve İngiltere'nin arasında Orta Asya'ya ve bunun üzerinden de Avrasya hattına hakim olmak için oynanan büyük oyuna İttihat ve Terakki lideri Enver Paşa da dahil olmak istemişti.

Enver Paşa'nın "Orta Asya'da Türk Birliği projesi" adı altında "Büyük Oyun"a dahil olmak için gönderdiği 5 Teşkilatı Mahsusa üyesi, Afganistan üzerinden Orta Asya'ya ulaşmış, özellikle Ruslara karşı birçok faaliyette bulunmuş ancak İngilizlerin ve Rusların sıkı takip ve tarassudu sebebiyle bölgeden kaçarak Çin'in Şanghay kentine kadar gelmişlerdi.

Bu 5 Türk'ten Adil Hikmet Bey anılarında tüm yaşadıklarını tafsilatlı bir şekilde anlatmış, hatta Şanghay'da bulundukları dönemde kendilerine tahsis edilen evin o dönemdeki adresine de yer vermişti.

Adil Hikmet'in o dönem verdiği adreste, bugün bir bina yok. Ama bölgenin eski tarihi yapısını da gösterecek şekilde yeni renovasyon alanlarıyla köklü bir inşa çalışması sürüyor.

## ■ BÜTÜN TÜRKLERİ BİRLEŞTİRME HAYALİNİN PEŞİNDE

Şanghay'ın Halk Meydanına yakın bir mesafede bulunan ve Sucou nehrine nazır bölgede, nehir hattı boyunca Adil Hikmet'in bahsettiği, Batı mimarisindeki birçok eski bina dikkati çekiyor.

Bölge, şu anda tam anlamıyla bir şantiye görüntüsünde olmasına rağmen, bölgenin geçmişinin ve gelecekteki halinin gösterildiği küçük bir sergi alanı bulunuyor. Şanghay'da bir asır evvel birçok Batı ülkesi kendi bölgesini oluşturduğu için, o dönemdeki adres isimleri de bugün kullanılan modern Çince şekliyle değil, İngilizce ve Kantonca'nın karışımı bazı ifadelerle belirtiliyor. Adil Hikmet yıllarca Orta Asya'da yaşadığı sıkıntıların ve savaşların ardından Şanghay'da yerleştiği yeri ağdalı bir şekilde tasvir ettikten sonra evlerinin adresini kendi ifadeleriyle şöyle yazıyor:

“Evimizin adresini mi sordunuz? Buyurun efendim: Chung North, Thibet Road, Kung ye li Alabastar, No: 116”

Adil Hikmet'in anılarında bu adresten bahsetmesi ve dönem haritalarında da bu şekilde belirtilmesi neticesinde, bir asır evvelki haritalarda yol ve cadde isimleri başka olarak anılsa da, eski-yeni haritalar karşılaştırıldığında bu adresin şu anda “Şizang Yolu ve Çüfu yolunun kesiştiği nokta” olduğu anlaşılıyor. Adil Hikmet'in anılarında o dönem bahsettiği şehir yapısı ve şehrin tarihinin de aynı yeri işaret etmesi, şu anda bahsedilen şekilde bir yapı bulunmamasına rağmen, bir dönem 5 Türk'ün yaşadığı cadde ve sokaklar halen duruyor.

## ■ BATI TARAFINDAN PARSELLENEN ŞEHİR

Dönem haritaları incelendiğinde Şanghay'ın bölge bölge nasıl parsellendiği ve hangi ülkenin nereye yerleştiği renk farkları ve geleneksel Çince ifadelerle belirtiliyor. Şanghay'ın günümüzdeki en merkezi noktasında Fransızların imtiyazlı bölgesi dikkat çekerken, Adil Hikmet ve arkadaşları Çinlilerin ve tüm yabancıların barındığı, şehrin kuzey kısmındaki alanda yaşıyorlar.

Şehrin dış sahil kordonundaki (Vay Tan) nehir kıyısı İngiliz şirket ve bankalarının merkez binalarına ev sahipliği yaparken, kentin güney kesimi tamamen Çinlilere ait kısım olarak görülüyor.

Çin tarihini ve Şanghay'ı doğrudan etkileyen Afyon savaşlarını Çinlilerin kaybetmesinin ardından 19. yüzyılın sonuna doğru şehir uluslararası bir sömürge ve ticaret şehri haline geliyor.

Kentin kuzeybatı kesiminde Çin'i sömürmek isteyen Batılı güçlere 20. yüzyıl başında pastadan payını almak isteyen Japonya da katılınca şehir tam anlamıyla kozmopolit ve iç bölgelerden oluşan uluslararası bir dünya kenti haline geliyor.

Şehir genelinde halen bu izler dikkati çekerken, o dönemden kalan Batı mimarisindeki binaların çoğu ayakta duruyor ve kullanılıyor. Eski olanlar ise restorasyondan geçerek büyük Çin bankalarına ve şirketlerine ev sahipliği yapıyor. Beş Türk'ün o dönem yaşadığı yer şehrin kuzey kesiminde bulunuyor ve bugünlerde bir bölümü yeniden düzenlenen, bir bölümünde de küçük dükkanların yer aldığı caddeler, yakında yerini yeni dinlenme alanlarına bırakacak.

## ■ TEŞKİLATI MAHSUSA GÖNDERDİ

Teşkilatı Mahsusa adına 1914'te Hindistan üzerinden Asya'ya gönderilen Adil Hikmet bey ve arkadaşları başta Orta Asya olmak üzere Asya'nın birçok bölgesine faaliyette bulunmuştu. Adil Hikmet beyin Hindistan'a varmasının ardından I. Dünya savaşının başlaması merkezi hükümetle bağlantılarının kopmasına sebep olmuştu. Ancak Adil Hikmet ve arkadaşları

birçok sıkıntıya rağmen Hindistan üzerinden Afganistan'a oradan da bugünkü Kırgızistan ve Kazakistan topraklarına ulaştılar. Bu bölgede İttihatçılar adına Türk Birliği projesi üzerinde çalışan, aynı zamanda Osmanlı devletiyle savaşan Ruslara karşı Kırgızları ayaklandıran Adil Hikmet ve arkadaşları yıllarca süren maceraları sırasında birçok kez yakalanmış, hapsedilmiş hatta idama mahkum edilmelerine rağmen kaçarak faaliyetlerine devam etmişti. Orta Asya bölgesinden Çin'in bugünkü Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne geçen Adil Hikmet ve arkadaşları bu bölgede de Rus ve İngiliz casusların tarassudu altında Çin'in batısından en doğusuna kadar karayoluyla geçerek Şanghay'a ulaştılar.

## ■ BATI İŞGALİNİN ORTASINDA KALDILAR

0 dönem yabancı ülkelerin işgali altında olan Şanghay, Çinlilerin bölgelerinin yanı sıra yabancıların imtiyaz sahibi olduğu bölgelere ayrılmıştı. 0 dönem Türkiye'nin müttefiki olan Almanya'nın ve dönemin Felemenk (Hollanda) Konsoloshanesinin Adil Hikmet ve arkadaşlarına yardım etmesiyle kendilerine Şanghay'da bir ev tahsis edildi. Ancak bu ev yabancıların doğrudan imtiyaz sahibi olduğu bölgede değil, herkese açık ve Çinlilerin daha yoğun yaşadığı bölgede bulunuyordu. Çünkü Adil Hikmet ve arkadaşlarının yabancıların bölgesine geçmesi durumunda İngilizler Adil Hikmet ve arkadaşlarını tutuklayacaklardı.

Alman hükümeti hesabına kiralanmış evden anılarında bahseden Adil Hikmet bey, evin süslü bir bahçe içerisinde büyükçe bir konak olduğunu vurguluyor. Konağın yanı sıra kendilerine bir de Avusturyalı aşçı tahsis edildiğini anlatan Adil Hikmet, anılarında yıllardır yaşadıkları esaret ve savaş hayatının ardından "böyle bir mükellef bina dahilindeyiz" ifadesini kullanıyor.

İngilizler Çin hükümetinden Adil Hikmet ve arkadaşlarının Çin hükümetine verilmesini isteseler de araya Felemenk konsolosluğunu girmesi ve Çinlilerin Adil Hikmet ve arkadaşlarını vermek istememesi nedeniyle adı geçenlerin

beynelmilel bölgeye girmemek şartıyla Şanghay'da müreffeh bir hayat yaşamalarına müsaade edilmişti.

Adil Hikmet anılarında "Zaman geçtikçe Şanghay'ın beynelmilel mıntıkasına ayak atmak ateşi bizi kavuruyordu" diyor ve bu bölge kendilerine men edildiği için görmek istediklerini vurguluyor. Adil Hikmet tebdili kıyafet ile yabancıların bölgesine gittiğinden sık sık bahsettiği anılarında bölgenin Çin'e benzemediğini vurguluyor ve her ülkenin kendi yörelerinden bir köşe yaptığını şu sözlerle anlatıyor. "Bu memnu (yasak) mıntıka Çin mıntıkasına nazaran bir cennet idi. Her devlet kendi mıntıkasını diğeriyle rekabet ederek imar etmişti. Şurası Thames kenarından bir köşe, burası Fransa'dan bir bucak, ötesi Almanya'dan bir parça idi. Her devletin mıntıkası birbirinden güzeldi."

Bölgede çok katlı birçok alışveriş merkezi olduğunu aktaran Adil Hikmet, bölgenin yabancıların uhdesinde olmasına rağmen tüm ticarethanelerin Çinliler tarafından işletildiğini anlatıyor. Şanghay'da yabancı mevcudiyetinin ve nüfuzunun olması nedeniyle "Çinlilerin daha da gözünü açtığını" söyleyen Adil Hikmet, Çinlilerin Avrupa ürünlerine rağbet etmediğini ve bu mağazalarda sadece Çin malı ürünlerin olduğunu belirtiyor. Adil Hikmet anılarında yabancıların Çin'i istila maksadıyla geldiklerini ancak "kapana kısılmış gibi ancak Şanghay'da bir mıntıkaya" sıkıştıklarını ifade ediyor.

## ■ AVRUPALIYA YASAK ASYALIYA SERBEST

Adil Hikmet Bey gazetede yabancıların imtiyaz sahibi olduğu bölgede bir tiyatronun reklamın gördüklerini ve Çin tiyatrosunu izlemek istediğini aktarıyor. Arkadaşlarıyla şık bir şekilde giyindiklerini ardından tiyatroyu izlemeye gittiklerini anlatan Adil Hikmet, tiyatronun kapısında Çinlilerin kendilerini Avrupalı oldukları gerekçesiyle içeri almadıklarını belirtiyor.

Bunun üzerine Adil Hikmet çok sinirlendiğini ve tepki gösterdiğini, kendisinin de "süt be süt Asyalı" olduğunu vurguladığını anlatıyor. Adil Hikmet anılarında başka bir

Çinli görevlinin kendilerini dinledikten sonra özür dilediğini ve “Asyalının Çinlisi Türk’ü olmaz. Hep aynı yurdun oğullarıyız” diyerek kendilerini içeriye aldığını aktarıyor.

## ■ JAPONLARLA TEMAS VE TÜRKİYE’YE KAÇIŞ

Adil Hikmet ve arkadaşları yıllardır Asya’daki faaliyetlerinin ardından Türkiye’ye dönmek istediklerini ancak İngilizlerin sıkı takip ve tacizleri nedeniyle başaramadıklarını kaydediyor.

İngilizler tarafından tutuklanma endişesi yaşayan Adil Hikmet, Çin’in kendilerini korumaya çalıştığını ancak İngilizlerin Çinlilerin mıntıkasına bir gece girip kendi bölgelerine götürmesi durumunda Çin’in hadiseyi protesto etmekten öteye geçemeyeceğini belirtiyor.

Adil Hikmet, bu sırada Felemenk konsolosluğu ile muhabere yaptıklarını, konsolosa Türkiye’ye dönmek istediklerini belirttiklerini yazıyor. Ancak konsolosun kendilerine doğrudan bu konuda yardımcı olamayacağına dair bir mektup aldıklarını söyleyen Adil Hikmet, esir düşen bazı Alman asker ve memurların yakın tarihte bir Japon vapuruyla Şanghay’dan Hamburg’a gönderileceği haberini alıyor.

Bu nedenle bölgede sözü geçen Japonlarla temasa geçtiklerini anlatan Adil Hikmet, Vatanabe adlı bir Japon doktorun kendilerine yardım ettiğini anlatıyor. Adil Hikmet bu doktorun kendilerini söz konusu vapura bindirebileceğini söylediğini, her ne koşulda olursa olsun İngilizlerin Japon bayrağı altındaki bir vapurdan kimseyi alamayacağını garanti ettiğini kaydediyor. Ancak Vatanabe’nin vapurun Hamburg’a varmasının ardından kendilerini limanda İngilizlerin bekleme ihtimali olduğunu vurguladığını anlatan Adil Hikmet, her tehlikeliyi göze alarak kaçmayı başardığını, önce Almanya’nın Hamburg limanına oradan da bilvesile Türkiye’ye geçebildiğini aktarıyor.

Asya’da yaşadıklarını anlatan Adil Hikmet’in ekibinde ünlü Teşkilatı Mahsusa üyesi Kuşçubaşı Eşref’in kardeşi Kuşçubaşı Selim Sami, Mülkiyeli Hüseyin Emrullah (Barkan), aslen Kııımlı

olan Komitacı Hüseyin Bey ve Gürcü asıllı Bursalı olan Komitacı İbrahim (Haklıer) bulunuyordu. Adil Hikmet bu anılarını ilk kez 1927’de bir gazetede eski Türkçe olarak yazı dizisi şeklinde tefrika etmiş, 1998 yılında Dr. Yusuf Gedikli tarafından da bu anılar “Asya’da Beş Türk” adı altında günümüzde Türkçesinde yayımlanmıştı.

# Kaynak: AA

<http://www.aa.com.tr/tr/sanghayda-5-osmanli-ajani.html> Taryhy makalalar